

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЖІНОЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Козак Аліна,

магістрантка I-го року навчання
історичного факультету
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Окаринський Володимир,**
кандидат історичних наук, доцент,
кафедра історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Історія України творилась в умовах падінь та піднесень, на тлі яких формувалися різні суспільно-політичні, зокрема національно-демократичні рухи, що істотно вплинули на формування української нації. Здобуття незалежності України відбувалось великими над зусиллями поколінь та мільйонів життів, результатів передувала боротьба в різних сферах життя. Українські жінки були вагомою ланкою цього процесу на тлі історичних змін старих укладів світового порядку. На хвилі піднесення проблеми жіноцтва в Європі, зародився українських жіночий рух, що переріс від етапу формування в другій половині ХІХ ст., до того рівня, який ми можемо спостерігати зараз. В основу становлення українського жіночого руху лягли соціальні, політичні, економічні та культурні чинники.

Український жіночий рух на територіях Західної України та Наддніпрянщини мав деякі відмінності у процесах свого становлення, що було пов'язано з підконтрольним становищем різним державам. Зокрема, західна територія перебувала під контролем Австрії і Австро-Угорщини, тому тут діяв саме австрійський цивільний кодекс з 1811 р., що визначав правове становище жінки як «недієздатне». Це закріплювало жіночу обмеженість і підневільний статус перед чоловічою статтю (батьком або чоловіком). Для цієї території притаманна двоборчість на полі зовнішньої та внутрішньої небезпеки, яку можна трактувати крізь вектор державотворчої ініціативи та виборювання прав на рівні з поляками [2, с. 104].

Становище української жінки було доволі тяжким, а саме: ранне одруження, проблеми овдовіння, суспільний апарат тиску та чоловіча всевладність. Високі вимоги щодо одруження ставилась саме перед

жінками, місія продовження роду і виховання дітей була основою шлюбного інституту, що обмежувало коло жіночої активності соціально-політичному контексті. Якщо жінка за певних обставин втрачала чоловіка, то роль годувальника сім'ї одразу переходила в її обов'язок, що породжувало дуже складне становище. Вдова набувала тих прав, якими користувався тільки чоловік, та без попереднього досвіду скористатися ними жінки були не готові. Брак коштів породжував відчай, який згодом ліг в основу феміністичних домагань у розширенні професійних можливостей жінок.

Звісно, траплялися винятки в колі української інтелігенції, яка й породила нові форми уявлення про українську жінку нового покликання. Вони перші отримали доступ до освіти та виявляли велике бажання у здобутті доступу до її вищих форм. Важливо зазначити, що ролі освіти спочатку надавалось другорядне значення, що мало б вберегти жінку у випадку смерті чоловіка чи безшлюбності. Тому, галичанки у 1880 р. надіслали до віденського парламенту петицію з проханням про допущення їх до вищої освіти. Від того часу австрійські, а з кінця XIX ст. і Львівський університет, почали допускати жінок на навчання [3, с. 64].

Прикладом яскравого втілення власних амбіцій була Соломія Крушельницька, яка досягла великих вершин у професійній діяльності. Вона постала об'єктом національної гордості та втіленням ідеї побудови кар'єри, а не першочергового задоволення суспільних вимог заміжжя. Звісно ж, оперна співачка, після своєї професійної реалізації стала дружиною, її обранцем став італійський адвокат Чезаре Річчоні у 1910 р. Цей приклад демонструє злам усталених норм та варіантів жіночого вибору, проте він траплявся вкрай рідко.

Процес становлення українського жіночого руху другої половини XIX ст. був неоднорідним і в Західній Україні цей процес відбувався на тлі виокремлення ідеї емансипації жінки, що пропагувало певне коло прихильників. Така ідейність передувала необхідності єдності і усвідомлення кожним своїх національних обов'язків у майбутній боротьбі за свою незалежність. Як результат емансипації, жінка повинна була стати активною учасницею громадського життя українського народу, брати участь у добродійних та культурно-просвітницьких організаціях. Все це мало видозмінити українську свідомість, піднести її рівень у розумінні жінок та передаванні цих ідей свої дітям.

Вагомий вплив на становище жінки мало суспільство, яке було носієм і наглядачем традиційних укладів української традиційної сім'ї. Саме високий рівень занепокоєння у руйнуванні цих укладів накладав нав'язування сімейних цінностей, якими повинна була жити українська жінка. Її життя мало лягти в основу «щаслива сім'я, доглянуті діти і міцний суспільний уклад». Тому, на противагу цим міцним установам,

з'являлись публікації у пресі, які проголошували нові обов'язки жінки в гаслі національних спрямувань.

Вагоме місце у зламі жіночої свідомості здійснили освітні зміни, які давали доступ до створення концепції українського руху в контексті набуття нових соціально значущих ролей. Трансформації освіти породили зміни наукових досягнень, які вивільняли нові жіночі ролі, а, головне, мали вагоме пояснення таких перетворень. Найбільшою громадською організацією в Галичині була «Просвіта» заснована 1868 р. о. Степаном Качалом, яка мала на меті поширення освіти на засадах самопомоги. У 1871 р. до цієї організації було вперше прийнято жінку, нею стала Іванна Остерман. Зокрема, жіноцтво могло задовольнити суспільні потреби в громадських організаціях на волонтерських організаціях, що зосереджували свою роботу в месіанстві (благодійності), допомозі немічним та хворим при лікарнях. Саме до початку ХХ ст. жіноцтво Західної України та Наддніпрянщини, активно вливалось в благодійництво, що згодом переросло у створення установ спеціального призначення – наданні матеріальної підтримки маргінальним групам населення. Будучи наближеними до суспільних проблем та їхнього вирішення, жінки усвідомлювали необхідність змін і готувались до їхньої реалізації [3, с. 65].

Деякі організації жінок мали світський характер та створювались за ініціативи осіб з середовища інтелігенції. Перші прояви емансипації українського жіноцтва під егідою новоствореної організації відбулися в Галичині за ініціативи Наталії Кобринської. Вона заснувала у Станиславові в 1884 р. «Товариство руських жінок». До заснування цієї організації був причетний Іван Франко, він був автором статей та оголошень у газеті «Діло», які мали на меті розголос перших організаційних зборів цього товариства. Саме в цій газеті було представлено проект статуту, який згодом був затверджений урядом Австрії. Кобринська покладалась на участь жінок з вищих кіл та зосереджувала діяльність організації на поширенні відповідної літератури, що в подальшому мало перейти на політичний простір [1, с. 116].

У Західній Україні діяли й інші жіночі товариства, які виникали через проблеми середньої освіти, адже навчальні заклади не задовольняли суспільних проблем через свою обмежену діяльність для вищих кіл (чиновники та духовенство). Як наслідок, жіноча освіта мала переважаючий домашній характер, який для села був практично неможливим. На цій основі створювались такі організації в Коломиї («Жіночий кружок» 1893 р.), Городенці («Жіноче товариство» 1894 р.), Тернополі («Жіночий кружок» 1896 р.), Долині («Жіноча читальня» 1901 р.) та інші [3, с. 66].

Розвиток жіночого руху в Наддніпрянщині другої половини XIX ст. мав певні схожості з рухом на заході України, це помітно у тенденції до боротьби за доступ до вищої освіти, який проявився у 1850-х рр. Як наслідок таких дій, у 1860 р. жінки на короткий час отримали право вступу в університети. Довкола цього питання працювала одна з перших жіночих організацій «Товариство допомоги вищій жіночій освіті». Згодом у Києві було створено організації подібного спрямування, Вищі Жіночі Курси (1878 р.) та перший український жіночий гурток Олени Доброграєвої у 1884 р. Такі результати були наслідками довготривалої боротьби, які зустрілися з відповідним спротивом, адже Російська імперія мала своє законодавство і самостійно вирішувала усі питання освіти з позиції політичного стримування. Освічених жінок вважали надто революційним явищем, що могло згубно вплинути на суспільні настрої, тому відбувався етап заперечення офіційною владою. Як прояв руху емансипації жінок в соціальному плані виступали народниці, які виступили проти патріархального устрою та залишків кріпосницької системи [4, с. 76].

Загалом навчальні заклади для жінок були дозволені, адже в цьому приховувались політичні мотиви – виховання жінок в тих межах, які не суперечили державній політиці, а спрямовувались на її підтримання. В окремих випадках все зводилося до введення середньої освіти, що мало забезпечити основні потреби і ускладнити наступальність у отриманні інших освітніх ступенів.

Правове становище жінки в сім'ї регулювалося сімейним законодавством Російської імперії, статті якого виникли в епоху феодалізму та не відповідали життєвим реаліям другої половини XIX ст. і надзвичайно повільно пристосовувалися до нових умов капіталістичного розвитку [4, с. 77].

На територію України в другій половині XIX ст. із тривалим запізненням прийшов промисловий переворот, який відбувся в більш розвинутих країнах Європи ще століттям раніше. У нових реаліях постала необхідність вивільнення робочого ресурсу, який становили жінки. Залучення жіночого робочого ресурсу в промисловості було зумовлене потребами коштів сім'ями, тому це породило розмиття сталих сімейних укладів. Зі зміною усталених норм поділу праці, відбулося значне зміщення вектору правових відносин, в яких участь жінки не набула нових форм рівності в суспільно-політичному плані. Стимул набуття прав та можливість розпоряджатися власним капіталом лягли в основу розвитку українського жіночого руху.

На території Наддніпрянщини у 70-х роках XIX ст. створювалися професійні жіночі товариства, які мали на меті надання позик, посередництва при наймі на роботу та професійне навчання. Створення професійних товариств було зумовлене необхідністю соціального захисту

працюючих жінок, для оборони їх інтересів. Товариства створювали ощадні каси, їдальні, дешеві квартири, гуртожитки, дитячі садки, бюро праці, медичні відділи. Значна увага приділялася формуванню свідомості жінки, її людської особистості, на що була направлена система курсів, шкіл грамоти, діяльність бібліотек, проведення дозвілля та виховання дітей членів товариств. По суті, «рух самопомоги» виконував функції держави в справі соціального захисту жінок, а жіночі організації своєю діяльністю закладали основи системи соціального захисту [4, с. 93].

Українська та російська інтелігенція піднімали жіноче питання в кінці 1850-х років, як напрямок модернізації країни, який можна було реалізувати крізь накопичення знань та становлення нових моральних цінностей. Критика освітньо-виховної системи жінок стала поширеним явищем у пресі 40–50-х р. XIX ст. Хоч повільно, але передова інтелігенція сприймала ідеї західних соціалістів-утопістів, осмислювала уроки французької літератури, виробляючи свої програми. Вагому роль у процесі жіночої емансипації відіграв журнал «Основа», який видавався в Петербурзі з 1861 р. та висвітлював проблеми українського жіноцтва. У ньому друком виходили твори Ганни Барвінок та Марка Вовчка, які піднімали питання жіночого становища в контексті сім'ї та освіти [4, с. 85].

Висновки. Таким чином, зародження жіночого руху в другій половині XIX ст. на теренах Західної України та Наддніпрянщини було спричинене трансформацією суспільних, економічних, політичних та культурних чинників. Ліквідація кріпосного права та перехід до капіталістичного способу виробництва створили нові умови для самореалізації жінок. Реформи в освіта відкрили двері для жіночої активності і поглибленні цього процесу. Зміни в суспільній свідомості, що відбувалися під впливом ідей демократії та рівності, дали поштовх для переосмислення ролі жінки, сприяли послабленню консервативних норм і стереотипів. Активна участь прогресивних верств інтелігенції у підтримці рівних прав для жінок стала важливим стимулом для виникнення жіночих товариств в умовах Австро-Угорської та Російської імперій. Усвідомлення жінками свого безправ'я та прагнення звільнитися від патріархальних укладів стало рушійною силою для їхньої боротьби за права та ідентичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
2. Кісь О. Українські жінки в горнілі модернізації. Харків: Видавництво КСД, 2017. 304 с.
3. Ковальчук О. Причини та передумови виникнення жіночого руху в Україні на прикладі жіночих товариств (друга половина 19-го – початок 20-го століття). *Людинознавчі студії. Серія: Педагогіка*. 2017. Вип. 5. С. 60–70.
4. Смоляр Л. Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні: Монографія. Одеса: Астропринт, 1999. 440 с.